

А.К. Анипина

ҚЫТАЙ ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ ТҮСТЕР

Қытай тілінде 颜色 *yanse* – түс деген мағынаны білдіреді, бірақ көне Қытайда «бет бейнесі» деген мағынаны білдіреді. 颜 *yan* – екі қас арасы, ал 色 *se* – ци энергиясы. Белгілі ғалым Дуань Юйцай түсіндірмелерінде былай делінеді: Ұят, өкіну, қуаныш және таза болмау 颜色 *yanse* сөзімен беріледі, себебі адам жүрегі қастар қол жеткізген ци-ді алады». Тек Тан династиясы кезінде (618-907) 颜色 *yanse* «түс» мағынасын иеленді.

Хуанди император кезінде тек бір түс қана болды. Хуанди императордан кейін бес элемент теориясы негізінде бес түс сәйкестігі анықталады.

Сол кездері әр жыл мезгілдерінің өз түстері болған. Мысалы, көктем – көк-жасыл түс, жаз – қызыл түс, күз – ақ түс, қыс – қара түс, сары – ерекше құрметке ие, ортада тұрады.

Түстер символикасын дәстүрлі жүйе призмасы – 5 элемент арқылы қарастыру керек, яғни 5 қозғалыс - «五行». Қытайлықтар әлемді 5 категорияға бөлген: ағаш, металл, от, су, жер. Әр элемент өмірлік процестің белгісі болып табылады. Түстер де осы жүйенің бір бөлігі болып табылады.

Ең бірінші сары түсті қарастырайық: сары түс 黄色 – Қытайды білдіреді. Сары түс жел элементімен байланысты, яғни тұқым беру, тамақтану және ауысу, себебі жерге себілген тұқым өсіп шығуы үшін өсу процесі кезінде өзгерістерге ұшырайды. Бұл құбылыстар түстер гаммасына да таралған. Аспан мен жерді көрсеткенде, сары түс тұрақтылықты, өнім беруді, арқа сүйеуді, заң, табыс және мәңгілікті білдіреді, және де бұл түс император жанұясымен байланысты. Цин династиясы кезінде сары түсті киімді тек император ғана киетін болған. Мифтік кейіпкерлер (осы түске сәйкес келетін): бес тырнақты сары айдаһар (бұл тырнақтар барлық әлемді басқарып тұр делінеді), сары император 黄帝 (Қытайдың көп бөлігін біріктірген бірінші басшы) және жер құдайы Hou土. Сары түске Сатурн планетасы тиесілі.

Көк және көгілдір түстер қытайлықтар гаммасында болмаған, сондықтан бұл түстер жасыл түспен араласып кеткен. Жасыл (紫) – шығысты білдіреді, табиғи маңызы жағынан желді білдіреді, элемент ретінде ағашқа тиесілі. Ағаш қасиеті - өсуге қабілеттілігі (пассивті иньнен активті янге ауысуы), бұл түс жаңа өмірдің, көктемнің пайда болуын білдіреді. Құдай кейіпкерлері ретінде көгілдір айдаһар 金龙 – ды

жатқызуға болады, бұл кейіпкер көбінесе тазалыққа ұмтылады және әртүрлі байлық қайнар көзі болып табылады. Екінші кейіпкер - Көк император 紧帝. Көк түс бір жағынан аспан символы (аспан храмы көгілдір түсті болған, барлық төрелер осындай түсте киім киген), басқа жағынан бұл түс бақытсыздық әкелетін түс болып есептелген. Себебі, дауыл тұрақты емес, кейде әділетті де болады. Айдаһар да ақылдылық пен үлкен күш иеленеді, бірақ бір жағынан жақсылықпен қатар зиян келтіреді. Астрологиялық жағынан бұл түс Юпитермен, шығыс басшысы Фу-си, ағаштың жасыл жаны Гоу-манмен байланысты.

Қызыл түс 红色 – оңтүстік белгісі, отқа және күнге тиесілі. Мифтік жануары – Қызыл құс, ол ақылдылықты, әдемілікті, білдіреді. Кейіпкері – от императоры Яньди, ол адамдарға нан табуға көмектеседі, құдай – емші болып табылады. Қытайлықтар қуанышты күндерінде қызыл киімдер киген, мысалы тұрмысқа шығатын қыз киімі қызыл түстен болған, ол өмір күші мен отты білдіреді. Осындай күш зұлым күштерді қуады, үйге сәттілік әкеледі, атмосфераны гармонда ұстайды. Егер бала қолына қызыл жіп байлап қойса, қытайлықтар ұғымынша ол жіп баланы тіл-көзден сақтайды. Астрологиялық тұрғыдан қызыл түс – Марспен сәйкес келеді.

Ақ түс 白色 – батысты білдіреді, ол жер хаос және бардың өлуін білдіреді. Бұл түс қарама-қайшылықты: суық пен металды білдіреді; сенім мен тазалық белгісі де болып саналады. Батыс жануары – ақ тигр 白虎 – бір жағынан адам үшін әлемді жоюшы, екінші жағынан – адамдарды зұлым күштерден қорғаушы, өлгендер әлемінің күзетшісі. Сондықтан ақ тигрдің бейнесі қорғаушы, сондықтан көптеген декоративті және тұрмыс заттарында бейнеленеді. Ақ түс - қарттық, күз, жүйдеу. Қытайлықтар ұғымынша - ақ түс қаралы күнді және жерлеумен қатысты заттардың мағынасын білдіреді. Астрологиялық тұрғыдан Венерамен байланысты.

Қара түс 黑色 - солтүстік түсі, бағалылық және құпиялықпен байланысты, кейде өлімді де білдіреді. Бұл түстің элементі – су (белсенділіктің кішкене көрінісі, пассивті инь), ақ түсті, суықтықты, артқа жылжу қабілеттерін білдіреді. Негізгі кейіпкер - қадірлі жауынгер (Сюань и), «қараңғы жауынгерлік» немесе басқа аудармасы «қара тасбақа», жылан мен тасбақа симбиозын білдіреді.

Құпия – оқымыстылар тағдыры, жылан – саналылық, тасбақа – ұзақ өмір, су – барлық жерді аралайды, барлығын есте сақтайды. Осы образдардан қара түс анықтамасы пайда болады – тану және оқу, білмегеннің көзін аша түсу. Қара түс – қара жан Сюаньмен байланысты.

Б.э.д. 211 жылы Цин Ши-хуанди Қытайды біріктірді. Ол ата-баба дәстүрін ұстанды, ол түстерді бақылады, белгілерін іздеді, ақ және қара түсті ажыратты. Ол қазан айын қыс басы деді, оны қара түспен байланыстырды. Цин Ши –хуанди такта отырғанда киім-кешек, ту қара түсті болды.

Қытай кескіндемесіндегі көріктілік туштың тереңділігі мен қоюлығынан байқалады. Бұл техника «бес түсті тушь» деп аталады.

«Бес түсті тушь» сөзі – бес түрлі түске байланысты: кү түс, темекі күлі, жұқа және ашық. Суретші көзінше су түсі әр жыл мезгілінде әртүрлі түске өзгереді. Көктемде – жасыл, жазда – көк, күзде – қара-жасыл, қыста – қара.

Қытайдың дәстүрлі кескіндемесі ең бай түс гаммасын иеленеді. Суреттің стилі көбіне түсті бояуға байланысты, олардың өз атаулары болған: Шицин (лазуритті), шилу (жасыл минерал), сы хуан (сары минерал), чжу ша (киноварь), янь чжи (кошениль), цянь фэн (қорғасын ұштары) және и цзинь (жылтыр бояу). Бұл керемет түстер сәулелікті иеленеді. Ерте заманда қытайлықтар минералдар мен өсімдіктерден бояу жасайтын керемет шеберлер болған. Бұл олардың бояу әлемдерінің бай және көп түсті екендігін білдірген. Қытай поэзиясы мен суреті бір қайнар көз иеленеді. Олардың байланысы жиі былай суреттеледі: сурет өлеңге цитат береді, ал поэма картина салады. өлеңдер көбінесе дірілдеген түстерге толы, ал көп ақындар сөздер арқылы түс беретін керемет шеберлер болды. Цуй Ху ақын түстер арқасында керемет жоғары көркем туындылар тудырған. Оның өлеңдерінің бір шумағы: «Өткен жылы шабдалының сұлулығы мен түсі бір-біріне қызыл түс сәулесін таратты». Бай Цзюй И ақынның «Му өзенінің жағалауындағы өлеңдер»-інде былай делінген: Су дірілдеген толқындарға толы, дірілдеген толқындар қызыл реңк береді». Екі өлең жолдары да сұлулық образын түс арқылы білдіреді, бұлар оқырмандарға өте бағалы туындылар болып табылады. Осындай өлеңдер Қытай мәдениетінде саны жоқ көп [1, 220-223].

Цин империясынан бастап, түстер біртіндеп сәндік функция иеленеді. Хан династиясынан кейін сары түс императорлық түске айналады, ол сарай маңындағы өмірді бейнеледі, өзінің жарқырауымен алтынды еске түсіреді. Қарапайым адамдарға сары түсті киім киюге тыйым салды. Бүкіл династияның дәстүріне сәй-

кес әртүрлі рангідегілер әртүрлі түстегі киімдер киген. Барлық адамдар бес негізгі емес түстерді екінші разрядты ең төменгі адамдарға берді. Хан династиясы кезінде ашық күлгін түс ерекше құнды және сирек түс ретінде қабылданып, бесінші кластан жоғары шенеуніктер киімдерінде қолданылған. Бұл түсті сарайда жақсы көрген. Киімнің күлгін түсті жиектері өте сәнді көрінген.

Ци мемлекеті киімнің ерекше түсі мен жібек арқасында өте танымал болған. Ежелгіде жерлеу қабірінен табылған, археологиялық қазбалардан көптеген киімдердің бастапқы түстері сақталған: қоңыр, қызыл, қара, күлгін, сары. Түс реңін білдіретін көптеген жаңа иероглифтердің түбірінде жібекті білдіретін бөлік бар. Шуо Вэн Цзе Цзы еңбегінде жібек матаның түстерін беретін 24 иероглиф келтірілген, олар: қызыл, жасыл, күлгін, малиналы, жарқыраған қызыл, қара-қызыл, ашық – көк, қызғылт сары, ақ және т.б. Бұл реңдер көне Қытайда жібек мата өндірісінің жақсы дамығанын дәлелдейді.

Қала, қабырға және суреттерде түстер гаммасы кеңінен қолданылған. Мысалы, Мин династиясынан кейін (1368-1644) императордың жақын туыстары ғана қызыл қабырғалы және төбелі, үйдің төбесі сары шатырмен жабылған үйде тұрған. Қарапайым адамдардың көкшіл кірпіштен, шатыры қара болған. Көне Қытайда керамика мен лактан жасалған бұйымдар әртүрлі түсте болған. Әртүрлі түстер бұйымдарға жылтырлық пен жарқырау берген. Тан династиясындағы үштүсті лак керамикасы бес түсті болып табылады. Лак керамикасының бұйымынан ашық жасыл түстен ақ түске дейін, ақ-көк фарфордан люстралы түсті керамикаға дейін әртүрлі түстер олардың әдемілігі мен құндылығы үшін өзіндік орын иеленеді.

Көне Қытайдың түрлі-түсті керамикасы мен қара керамикасы көне қытай керамикасының технологиясында бірінші жаңалық болды. Қытай лактары мен маталары керемет реңдердің түрлерін береді. Соғысушы патшалық кезінде лак бұйымдары ерекше көтерілді. Қытайдың дәстүрлі мәдениетінде түстерді өте көп қолданады. Сары түс император түсі. Император сарайлары, шіркеу, храмдар көбінесе сары түсті болған. Сары түс жұмыстан бос болуды да білдіреді. Бұл түс буддизмде өте сыйлы түс болған. Монахтар киімдері мен храмдар сары түсті болған.

Қызыл түсті қытайлықтар өте қастерлейді. Жаңа жылды қарсы алатын кезде міндетті түрде қызыл түс қолданылады. Қызыл түс – мейірімділікті білдіреді. Қытайлықтарда мынандай сөз бар: қызыл түсті торғай мұнарада тұрса екі есе кір әкеледі.

Негізінен, Қытай мәдениетінде түс пен қолөнер, түс пен көркемөнер, түс пен поэзия байланыста болған. Жаңа заманда, мәдени революциядан кейін қызыл түс қан түсін, зорлық-зомбылық, қауіп түсі болып анлады.

Барлық тілде қызыл, жасыл, қара, ақ түстер кездеседі. Бұл түстерді білдіретін сөздерді бір ұлттың мәдениетімен, идеясымен, сенімімен бірге алып қарастыратын болсақ, әртүрлі мәдени мағыналар пайда болады. Қытайлықтардың дүниетанымындағы «5 түс» жайлы ойларын қарастырайық:

Біріншісі, қызыл түс. Қызыл түс ерте заманғы ең құрметті түс болып табылады, әдетте киетін киім қызыл түстен болмауы керек болды. Қазіргі қытай тілінде қызыл түс бақыт пен сәттілікті білдіреді. Сондықтан, ерлі-зайыптылар үйленген кезде, қыз бала қызыл киім кию керек болған, яғни қызыл шалбар, қызыл халат киген. Жаңа үйдің әр бұрышында қызыл түстен бұйымдар, заттар тұру керек болған. Қызыл көрпе, қызыл жайма, қызыл жазулар жазылған, қонақтар әкелетін сыйлықтар да қызыл қағазға оралып әкелінген, оны «қызыл бума» деп атаған. Бала дүниеге келгенде, туыстарды қызыл түске боялған жұмыртқамен сыйлаған. Көктем мерекесін тойлағанда, қызыл түспен жазылған жазбалар ілген.

Әр адам өзінің жұмысының сәтті болғанын қалайды. Кино жұлдызы немесе әнші танымал болып келе жатқанда, қытайлықтар оны «红起来了» немесе «走红» - жұлдыздай жарқырады, танымал болды деген мағына береді. Олар ең танымал болғанда, біз оларды «红得发柴» деп айтамыз. Бұлардан басқа, басқа адамдарға да қолданылады: мысалы, бастықтың құрметіне бөленген адамды «红人» деп айтады.

Әрине, қызыл түстің жаман мағыналары да бар. Бағдаршамдағы қызыл шам – сақтықты білдіреді. Екі адам ұрсысып қалса, біз «红脸了» - «бетін жоғалтқандар», «арын жоғалтқандар» деп айтады.

Қара түске келсек, қара түс өте күрделі түс. Аңыздағы императорлар Хан династиясына дейін қара түсті киім киген, осы династиядан кейін ғана сары түсті киім киіле бастаған. Қазіргі қытай тілінде, қара түстің бұрынғы мағынасы жоғалған.

Қазіргі қытайлықтар қара түсті ұнатпайды, себебі, қара түс қараңғылық мағынасын иеленеді, мысалы: «黑夜» - қара түн. Жаман мағынада да қолданылады, мысалы, нөмірі жоқ, заңды бұзған көлікті - «黑车», заңсыз сауда жасаған адамды - «黑心», заңсыз сауда жасаған қаланы - «黑市» деп атайды. Қара түстің ешқандай жақсы мағынасы жоқ.

Сары түс туралы айтатын болсақ, ерте заманда қарапайым халық білім алмаған, мәдениеттен жұрдай болған, ондай адамдарды - «白丁» деген. Қазір біз «白饭», «白开水» деген сөздерді кездестіреміз, бұл сөздердегі «白» - «жоқ» деген мағына береді, «白饭», «白开水» дегеніміз - тамақ жоқ, су жоқ деп аударылады. Емтихан тапсырып жатқанда, емтиханнан өте алмаса, «白卷» дейді. «白» - сөзінің тағы да «ешқандай мағынасы жоқ», «ақша төлемеу» деген мағына береді. Мысалы, «白费力气», «白跑一趟», «白吃» /2, 154/.

Түс - қытай тілі мен мәдениетіндегі қызықты да күрделі мәселердің бірі болып саналады. Түстерді білдіретін лексемалардан Қытай халқының мыңжылдық тәжірибесін, географиялық жағдайын, әлеуметтік-экономикалық жағдайын, мәдени-тарихи ерекшеліктерін көруге болады.

Қытай мәдениеті - түстер мәдениеті, еуропа түстерімен қарама-қайшы келеді. Мысалы, көктем мерекесі кезінде (ай күнтізбесі бойынша 1 қаңтар) Қытай дүкендерінен ашық-қызыл түсті киімдердің бай ассортиментін көруге болады. «Современный китайский язык» сөздігінде «түс» лексемасына байланысты 120 сөз алынды. Түстерге байланысты лексемаларға анализ жасай келе, барлық бірліктердің бес түске тиесілі екенін анықтадық: «ақ», «қара», «қызыл», «сары», «көк (жасыл)». Әр топты жеке-жеке қарастырғанда, әр топта бірнеше лексемалар бар екен. Мысалы, қара түсте 27 лексема, ақ түсте 31 лексема, қызыл түсте 32 лексема, көк түсте 29 лексема, сары түсте 7 лексема бар. Қытай сөздіктерінде түстерді түсіндіргенде Қытай табиғаты келтіріледі. Сондықтан түс эталоны еуропалықтардан ерекшеленеді. Салыстырып көрсек: 黄色 сары түс - қытай асқабағы және шемішкесінің түсі; 红色 қызыл - қан және анар гүлінің түсі, 白色 ақ - қар түсі, 黑色 қара - көмір және бояу түсі, 蓝色 көк - ашық аспан түсі, 绿色 жасыл - жас шөп және ағаш жапырағының түсі.

Негізгі түстермен қоса, аралық түстер де кездеседі: 褐色 қоңыр, қытай финиксінің түсі; 灰色 сұр түс; 杆 қызыл-көк түс; 咖啡色 кофе түсі; 灰溜溜 кір сұр түс; 灰蒙蒙 сұр, сұрлау түс /2, 154/.

Қытай мәдениетіндегі түстерді білу, оларды қалай қолдану керек, қай түс қай түспен сәйкеседі, түстер символикасын білу - Қытайды тану, фэншуй арқылы заттарды орналастыруда өте көп көмегі бар.

Сондықтан, кез-келген қытай тілін үйренушілер тек қана тілді оқып қана қоймай, Қытай

мәдениетіне, Қытай дәстүріне терең мән беру керек.

1. Брагина А.А. Лексика языка и культура страны. –М.: 1981. -176 с.
2. Гуо Цзинфу. Китайский язык и традиционная китайская культура. Пекин: изд-во Китайского народного университета, 1991.

В этой статье рассматриваются все цвета по китай-

ской традиций. С древних времен китайский народ уделял большое внимание к цветам. Из этой статьи можно узнать об особенностях использования цветов китайскими народами.

This article looks at all the colors in chinese tradition. Since ancient times, Chinese people have paid great attention to the colors. From this article you can learn about the peculiarities of the Chinese people to use colors.

Ашраф М. Агтия

ВОПРОС ОБ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКОМ ЛЕКСИКОГРАФИРОВАНИИ СИНОНИМОВ РУССКОГО СЛОВА В ДВУЯЗЫЧНОМ СЛОВАРЕ

Свойства, которыми обладает слово, заметно разнятся по своей существенности. Среди них есть такие, которые характеризуют сам факт его бытийствования как некоей языковой отдельности, и такие, которые обеспечивают ему комфортное существование среди и в составе других языковых единиц. Свойства первого рода являются для слова основоположными, касающимися самой его природы. К ним, несомненно, следует причислить заместительную функцию слова, т.е. его способность быть отражением, информационным коррелятом в нашем сознании определенного фрагмента другой реальности, накопительно – передаточную функцию слова, позволяющую ему закреплять, хранить и передавать добытое носителями языка знание и т.п. Одним из наиболее важных свойств первого рода является и способность слова существовать в виде лингвистически значимых, т.е. не случайных, а вполне закономерно-вариантов. Свойства второго рода несомненно существенны. Она не носит фундаментального характера и является по преимуществу обстоятельственной. Таковы, например, способность слова принадлежать к определенному лексико-грамматическому и лексико-семантическому классу, вхождение в качестве члена в языковые единицы более высокого уровня, в том числе, в синонимические парадигмы и т.п.

Общепризнано, что синонимические возможности русского языка велики. Для выражения того или иного понятия можно употреблять не одно слово и выразить гамму самых разнообразных оттенков значения. При этом неумение выбрать слова или конструкции, выражающие требуемое значение, приводит к семантической ошибке. Информация о характеристиках синонимов, различиях между ними представляется весьма актуальной для любого говорящего на данном языке, который должен

освоить различия между синонимами для правильного, адекватного выражения понятия.

Несмотря на обилие работ по синонимии среди лингвистов нет единодушия относительно сути термина «синоним», его пределов. Существует четыре подхода к исследованию синонимии в русском языке.

При одном подходе синонимы рассматриваются с точки зрения их тождественного значения, как слова схожие по семантическому содержанию и слова, близкие по значению. Как пишет З.Е. Александрова, синонимы - это слова, которые «имеют одно и то же лексическое значение, различаясь лишь оттенками значения, экспрессивной окраской и принадлежностью к тому или иному стилистическому слою языка <...>, и которые имеют хотя бы частично совпадающую сочетаемость, так как только в этом случае они способны замещать друг друга в реальных контекстах» [1, 15]. «Синонимом в полном смысле, пишет А.П. Евгеньева, следует считать такое слово, которое определено по отношению к своему эквиваленту (к другому слову с тождественным или предельно близким значением) и может быть противопоставлено ему по какой-либо линии: по тонкому оттенку в значении, по выражаемой экспрессии, по эмоциональной окраске, по стилистической принадлежности, по сочетаемости <...>» [2, 11].

Согласно второму подходу в основу определения синонимов лежит их взаимозаменяемость в пределах одного контекста без изменения общего смысла. В.А. Звегинцев отметил, что определять синонимию на предметно-понятийной основе «совершенно не последовательно» и считает, что существует лишь «тождественные для некоторых слов словосочетания» [3, 137].

При третьем подходе синонимы рассматриваются как семантически тождественные слова, имеющую различную стилистическую характе-